

Onderwerpen uit de Westzaanse geschiedenis

door WILLEM TIP/deel 16

Het Zaanse landschap

Het eind van de achttiende eeuw naderde met ras-schreden. In Engeland was in het midden van de eeuw de industriële revolutie op gang gekomen. Nieuwe machines op stoomkracht namen het op tegen de aloude Hollandse industrie en niet in het minst tegen de beproefde Zaanse windmolens. Steenkool en ijzer tegen wind en hout. Stoom-

Van Gelder te Wormer. Werkelijk doorbreken zou de stoommachine pas na 1870. Het brosse gietijzer werd in deze jaren vervangen door het buigzame staal. Zover was het echter nog lang niet in 1780. De Zaanse molens waren degelijk en betrouwbaar. Een goedgebouwde molen leverde evenveel kracht, zo'n 20 pk, als een vroege stoommachine.

Windkracht bleef voorlopig ook nog de regel in de scheepvaart. Pas in de eerste helft van de negentiende eeuw zou de stoom het zeil gaan vervangen.

Nieuwe Engelse machines, bijvoorbeeld in de textielindustrie, konden wel veel goedkoper werken dan de traditionele spinnerijen en weverijen. Engelse textiel overspoelde Europa. En niet alleen in de textielsector was de Engelse concurrentie te merken. De wereld was echter groter dan

Europa alleen. Nederland had van oudsher zijn handelsnederzettingen in India, in Zuid-Afrika, in Nederlands-Indië en in het Caribische gebied. Groeiende kansen zag men ook in Noord-Amerika. Handelsbetrekkingen tussen Amerika en de Republiek waren er al lang. Ooit hadden de Hollanders aan de Amerikaanse oostkust hun nederzetting Nieuw-Amsterdam gesticht, het latere New York. De Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring zou worden afgedrukt op Hollands, zelfs Zaanse papier, gemaakt in molen De Schoolmeester.

Het achttiende-eeuwse Amerika viel echter nog onder de Engelse kroon. Die zag de kolonie vooral als een aantrekkelijk wingewest. Er konden, zo meende Londen, naar believen belastingen worden geheven. Al in de jaren 1770 waren de Amerikanen hiertegen in het geweer gekomen. In 1774 startte een boycot van Engelse producten. Nog geen jaar later was de oorlog met de Engelse bezettingstroepen een feit en weer een jaar later, in de zomer van 1776 zag de Onafhankelijkheidsverklaring het licht. In 1783 zou de strijd voor de Amerikanen met succes worden beëindigd.

Stoommeelfabriek Molenaar in Westzaan.

Lakfabriek Avis in Westzaan.

kracht had haar voordelen. Ze kon dag en nacht worden toegepast in grote fabrieken. Ze had ook haar beperkingen. De eerste stoommachines hadden geen groot vermogen. Ze waren bovendien niet zuinig met kolen en hadden gietijzeren onderdelen die geregeld braken. Bij storingen lag vervolgens de hele fabriek stil, totdat er een monteur was langs geweest. Het waren vooral deze gebreken die ervoor zorgden dat de stoomkracht niet meer dan aarzelend de Noordzee overstak.

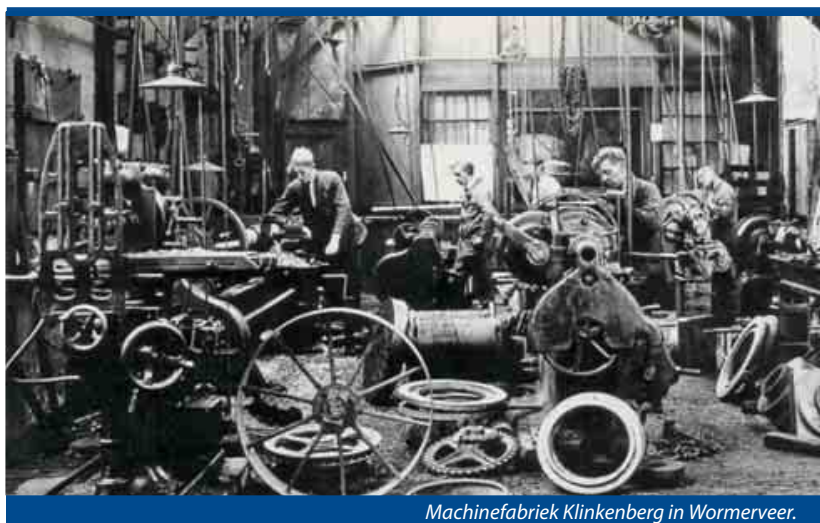
Westzaan zou zijn eerste stoommachine pas krijgen in 1833 (Blauwselfabriek Avis). Deze stoommachine was tegelijk de eerste in de hele Zaanstreek. De eerstvolgende redelijk werkende stoommachine verscheen dertien jaar later in de papierfabriek van

Naar buiten toe hield de Republiek zich voorlopig nog afzijdig. De handelsbelangen gingen voor. In werkelijkheid was men echter volledig op de hand van de opstandelingen. Langs een smokkelroute over de Nederlandse Antillen leverde men wapens. Er werden zelfs diplomatieke betrekkingen aangeknoopt op ambassadeursniveau. De eerste Amerikaanse ambassadeur die in 1780 naar Amsterdam vertrok, had onder andere de plechtige taak een handelsovereenkomst te sluiten. Een ontwerptekst voor een verdrag met Amsterdam had hij bij zich. Ongelukkigerwijs viel juist deze tekst in Engelse handen. Het document was voor de Engelsen genoeg. Nog voor het eind van het jaar 1780 verklaarde Londen de Republiek officieel de oorlog.

Met deze Vierde Engelse oorlog (1780 – 1783) werd de Republiek haars ondanks meegetrokken op het grote internationale toneel. Ze betekende zonder meer het eind van bijna een eeuw politieke samenwerking met Engeland. Weliswaar kwam het beoogde vriendschaps- en handelsverdrag met Amerika in 1782 alsnog tot stand, de oorlog met het intussen oppermachtige Engeland was voor de Republiek rampzalig. Anders dan in de Gouden Eeuw beheerste nu Engeland de zeeën. Heel doeltreffend slaagde de Engelse vloot erin de Hollandse handel op de Oostzeelanden en de walvisvaart op Groenland en Canada in de weg te staan. Ook voor de Zaanstreek was de oorlog een regelrechte ramp. Geregeld vielen Zaanse handelsschepen en walvisvaarders in Engelse handen. Ze werden dadelijk naar Engelse havens opgebracht en verbeurd verklaard. Voor de Zaanse kooplieden stapelden de verliezen zich op. De Zaanse walvisvaart kwam de oorlog zelfs nooit meer te boven.

Bij de vrede van Parijs (1783) waarbij tegelijk de Amerikaanse onafhankelijkheid werd bevestigd, moest de Republiek noodgedwongen een aantal stappen terug doen. Engeland kreeg de vrije vaart op de Molukken. Ook behield Engeland de belangrijke Nederlandse nederzetting Negapatnam in het zuiden van India. Voor de Republiek was er geen nieuwe opbloei van de handel meer weggelegd. Wat zou volgen waren lange jaren vol politiek rumoer en daarna nog een uiterst moeizame start van de nieuwe eeuw. ■

Beeldmateriaal:
Westzaanse Digitale Beeldbank

Machinefabriek Klinkenberg in Wormerveer.